

Mark Mazower, On Antisemitism. A Word in History, Alan Lane, 2025.

Марк Мазовер је професор историје на Универзитету Колумбија и један од најцењенијих и најзначајнијих активних историчара, у чијем се средишту истраживачких интересовања претежно налазе теме везане за Други светски рат и Холокауст. Својим ранијим радовима, у које се убрајају и наслови преведени на српски језик („Хитлерово царство“, „Мрачни континент“), он је стекао широку академску афирмацију и репутацију „историчара нијансе“, аутора који са много пажње, наоружан ерудисијом и стрпљењем, деконструише и диференцира веома сложене историјске појаве и процесе, попут колаборације у Другом светском рату. Његова интересовања за историју Јевреја углавном су била ограничена на контекст Холокауста, премда је у појединим монографијама („Salonica, city of ghosts“, „Inside Hitler's Greece“, „The Balkans. A short history“) пажњу посветио вишеденијској, па и вековној, историји појединих јеврејских заједница. Мазоверова најновија књига објављена је у септембру 2025. године, управо у данима и недељама када је администрација председника САД Доналда Трампа покушавала (касније и успела) да издејствује прекид ватре између Израела и Хамаса и обуставу борбених дејстава у појасу Газе након две године интензивног ратовања. Поменути оружани сукоб покренуо је најмасовнији талас антисемитизма у историји човечанства. Свестан историјског значаја тренутка и теме, али и перспективе даље ескалације нетрпељивости, Марк Мазовер своје актуелно дело посветио је управо антисемитизму и његовим трансформацијама кроз историју.

Књига објављена у издању истакнутог издавачког предузећа *Alan Lane*, дела издавачке корпорације *Penguin books*, насловљена је крајње сведено и непретенциозно: „О антисемитизму. Реч кроз историју“ (org: „On Antisemitism. A Word in History“). Ово волуминозно дело садржи више поглавља која су чисто синтетичког карактера, али и знатан део материјала који

представља оригиналну анализу аутора. Композиција књиге открива две заокружене хронолошко-тематске целине чија се обрада унеколико разликује. Прву целину чини историја антисемитизма, условно речено, од најстаријих времена закључно са Холокаустом. Овај део књиге писан је у духу историографске синтезе, у коме је аутор класичну историју једног феномена изванредно контекстуализовао у оквиру различитих епоха и поднебља. Мазовер се осврнуо на традиције негативног односа према Јеврејима код многобожачких народа старог века, у хришћанству и исламу, средњовековним европским краљевинама. Писао је детаљно о (политичкој) еманципацији Јевреја и новом виду антисемитизма који је она произвела. Указао је на особности антисемитизма у Руском царству, царистичке погроме, настанак и историјски значај „Протокола сионских мудраца“. Коначно, значајан део прве целине своје књиге посветио је развоју антисемитизма у Немачкој, од Вилхелма Мара и његове „Антисемитске лиге“ до успона нациста и Холокауста као директне последице расистичких и социјал-дарвинистичких светоназора који су доминирали јавношћу Хитлерове Немачке. Мазовер детаљно описује генезу и развој сваког од поменутих видова антисемитизма, излажући материју у доследном хронолошком следу, повремено прекиданом тек парадигматичним анегдотама и кратким студијама случаја или уверљивим изводима из изјава савременика и протагониста кључних историјских догађаја. Закључујући прву половину своје књиге, Мазовер је истакао да, пропашћу нацизма, свет није престао да мрзи Јевреје, али да је искуство Холокауста инкриминисало антисемитизам као негативну појаву за наредне деценије. Историјски преглед догађаја, који хронолошки сеже управо до тог тренутка, изванредан је и ни најмање контроверзан. Но, како се кроз садржај књиге иде ка данашњици, ауторов наратив и интерпретација знатно се усложњавају и остављају простор за различита тумачења. Историјска прекретница, бар према Мазоверу, било је оснивање Израела. Након стварања ове државе, значење појма „антисемитизам“ постепено се, али константно, удаљава од значења које је имало у међуратном периоду и током Холокауста, а

однос према Јеврејима у свету, у великој мери, прелама се и кроз однос према њиховој националној држави.

Други део Мазоверове књиге има знатно израженији аналитички карактер, у коме се непрестано преплићу дешавања на Блиском истоку, САД и јеврејској дијаспори у Европи и Совјетском Савезу. Уводно поглавље посвећено антисемитизму у арапском свету бави се сложеним односима Јевреја и државе Израел са њиховим арапским суседима. Наоружан ерудицијом и стрпљењем, Мазовер настоји да рашчлани појавне облике и традиције антисемитизма међу Арабљанима, као и да диференцира антиционизам и критику Израела од антисемитизма. Кроз минуциозну анализу трендова и већег броја добро документованих студија случаја, он провлачи и тврдњу да се у савременом тренутку неке анти-антисемитске кампање спроводе стихијски и, у суштини, неосновано. Афирмише идеју да је антисемитизам, бар онакав каквим је (закључно са половином 20. века) био схваћен у Европи, на Арабијском полуострву био „ствар из увоза“. Истовремено, јасно означава појаве са дугорочним последицама, попут драстичне популаризације „Протокола сионских мудраца“ и злоупотребе овог списка од стране исламиста, али и арапских државника и интелектуалаца. Са много пажње и тежње да остане објективан колико је год то могуће, Мазовер анализира како су траума Холокауста и ратови Израела са суседним државама и народима утицали, са једне стране, на формирање антисемитских наратива у арапском свету, а истовремено били коришћени за константну мобилизацију јеврејског становништва и западног јавног мњења са друге стране. Не прелазећи границе стручне и политичке коректности, он указује да је Накба за многе Палестинце била искуство слично оном кроз које су Јевреји прошли у Холокаусту, али и да је рапидно ширење антисемитизма на Блиском истоку Јевреје оправдано забрињавало и подсећало на узроке и почетне фазе њиховог страдања током Шое. Мазовер јасно истиче да појам антисемитизма од 1967. године неповратно мења значење које је до тада имао.

Иако би се могло дискутовати о одређеним изнетим тврдњама и закључцима, оно по чему ће Мазоверова књига засигур-

но остати упамћена у историографији и јеврејским студијама свакако јесу поглавља посвећена другој половини 20. века и савременим догађајима. Марк Мазовер објашњава сложену међусобну динамику друштвеног успона јеврејске дијаспоре у САД, значаја који је однос према Холокаусту добио у јеврејском и израелском идентитету и спољне политике најмоћније државе на свету, како током Хладног рата, тако и након њега. На паралелном колосеку, он анализира и у хронолошкој равни представља како је у унутрашњој политици САД и трансформацији америчког друштва кроз борбу за права мањина и угрожених заједница питање антисемитизма у суштини било потпуно изузето из системских решења која су била базирана на принципу сузбијања расне сегрегације грађана. Таква ситуација, уз веома честе сукобе на Блиском истоку и њихове одјеке у јавности Запада, довела је до коренитих промена у јеврејским организацијама, попут *Anti-Defamation League*, Америчког јеврејског конгреса и Светског јеврејског конгреса. У деценијама у којима је, након алија великог броја Јевреја са простора Совјетског Савеза, Израел по први пут постао дом већини припадника Мојсијевог народа, агенда борбе против антисемитизма постепено се померила са позиција спречавања дискриминације и сузбијања неонацистичких и других екстремистичких активности, ка ограничавању јавне критике Израела и оправдавању његове политике.

Кулминацију овог процеса, који је трајао неколико деценија, Мазовер смешта у период и контекст потпуне глобалне доминације САД, крајем 20. и почетком 21. века. У процесу друштвене и политичке транзиције бивших социјалистичких држава у Европи, управо је, посредством међународних организација и званичне политике САД, питање односа према антисемитизму било постављено као један од важнијих барометара демократизације поменутих друштава, од чега је, у немалој мери, зависила и брзина њихових евро(атлантских) интеграција. Мазоверово виђење овог процеса је, у суштини, чињенично тачно, али је интерпретирано из амероцентричне перспективе. Различити историјски извори, од званичних извештаја Стејт департамента и Савета Европе, до периодичних извештаја Хелсиншког

одбора и сличних невладиних организација из првих 15-ак година овог века, наиме, показују да је једино у том периоду у Србији постојао какав-такав организован мониторинг антисемитизма и настојање државних власти и политичких елита да се суштински и систематски баве његовим сузбијањем. Мазовер је свестан да је делатност америчких Јевреја и њихових организација пресудно допринела оваквим појавама у земљама транзиције, али није довољно упознат са значајем које су оне имале за тамошње јеврејске заједнице, па и друштва у целини.

Мазовер је дубоко уверен да се тренд борбе против антиционизма под фирмом сузбијања антисемитизма наставио и у другој и трећој деценији 21. века. Тај процес он илуструје драстичним успоном значаја Међународне алијансе за сећање на Холокауст (ИХРА), као и ширењем њене активности са поља комеморације Шое на област антисемитизма, његовог мониторинга, превенције и сузбијања. Посебно снажно Мазовер се устремио на тзв. „Радну дефиницију антисемитизма“ ИХРА-е, донету 2016. године. Иако је оштрина његове критике у појединим сегментима претерана, аргументација коју је изнео свакако завређује пажњу и дубљу анализу. На логичкој равни, он упозорава да је „радна дефиниција“ суштински антидефиниција, која, уместо да прецизира и јасно одређује (дефинише) појмове и непожељне облике понашања, заправо представља разводњавање и уопштавање дефиниција антисемитизма које су раније биле у оптицају. Мазовер сматра да ова дефиниција и њено усвајање на међународном нивоу, које форсирају САД, у великој мери ограничавају слободу говора и демократску критику. Радној дефиницији Међународне алијансе за сећање на Холокауст, Марк Мазовер супротставља Јерусалимску декларацију о антисемитизму, коју је написала група истакнутих научника из области друштвено-хуманистичких наука 2020. године. Сматрајући је знатно прецизнијом и одређенијом, он посебно похваљује три групе смерница које су објављене уз сам текст декларације, а које у великој мери омогућавају практично раздвајање легитимне критике политике Израела од стварних антисемитских наратива, који Јевреје дискриминишу или ка њима усмеравају говор

мржње, било из расистичких, верских, економских, политичких или неких других побуда.

Последње странице своје књиге Мазовер посвећује ситуацији након 7. октобра 2023. године и почетка најновијег сукоба на Блиском истоку. Антисемитизам није у фокусу овог дела његове монографије – знатно више простора посвећено је питању слободе говора, различитих мера које су државе предузеле као реакцију на рат и растући антисемитизам, па чак и унутрашњој политици Израела и САД. Мазовер не спори огроман пораст антисемитизма и изражава забринутост због могућности његове даље ескалације. Међутим, он тај процес не анализира као историчар, већ га осуђује као изопаченост савременог доба и пореди ситуацију у којој су се нашли Јевреји са притиском којим су изложени Руси након почетка агресије Русије на Украјину. У његовој књизи, нажалост, нема помена конкретних антисемитских акција и инцидента, чији је број експоненцијално порастао током последње две године, а карактер попримио неслућене размере дискриминације и отвореног насиља.

Књига „О антисемитизму“ проф. др Марка Мазовера свакако је добродошао прилог проучавању поменуте теме. У часу обележеном изразитим политичким тензијама и радикализујућим наративима у медијима и публицистици, она представља покушај академског дефинисања, у извесној мери чак и арбитража, у вези са појмом антисемитизма и његовим (зло)употребама у политичке сврхе. Ауторова ерудиција и његово вишедеценијско бављење Холокаустом и историјом појединих јеврејских заједница у Европи у великој су мери заслужни за сазнајно и интерпретативно богат историјат антисемитизма, посебно за период до стварања државе Израел. Вредна је похвале и ауторова концепција да развој антисемитизма из поглавља у поглавље компаративно сагледава у релевантним географским и политичким контекстима. Управо из ње проистиче и један од главних и највреднијих закључака ове књиге: антисемитизам као појам имао је кроз историју значење које се разликовало од епохе до епохе и било нераскидиво везано са геополитичким кретањима и контекстом тренутка. Једна од слабости Мазоверо-

вог дела јесте повремена доминантно америчка перспектива посматрања, што посебно важи за период од краја Другог светског рата до данас. Упркос томе, ова књига оставља дубок траг у области проучавања антисемитизма, и као тезаурус драгоцених знања и тумачења о прошлости овог феномена, и као актуелни наратив – сведочанство о томе како се о антисемитизму размишљало у тренуцима његове свеprisутности у јавности и академском дискурсу. Због свега наведеног, она представља незаобилазно штиво за стручну јавност, али и све оне који су заинтересовани да се на квалитетан и систематичан начин упознају са антисемитизмом и његовим облицима кроз историју.

Александар Стојановић

Miško Stanišić, *ABC o antisemitizmu, Novi Sad: Terraforming, 2025.*

Антисемитизам представља специфичан облик мржње усмерене према Јеврејима, заснован на дубоко укоревеним предрасудама, стереотипима и лажима које су вековима прожиле европско културно, историјско и политичко наслеђе. Данас, осамдесет година након Холокауста, односно геноцида у којем је у нацистичкој окупираној Европи убијено око шест милиона Јевреја, антисемитизам је широм света нарастао до неслућених размера и остаје присутан и препознатљив у различитим областима медијског, политичког и друштвеног дискурса. Антисемитизам се јавља у свим сегментима друштва: у медијским садржајима, политичким порукама, пропаганди, свакодневним разговорима, васпитно-образовним и научним институцијама, а посебно је присутан и раширен у дигиталном простору. Иако се ове појаве најчешће посматрају као глобални феномени, неопходно је нагласити да је антисемитизам у различитим облицима и јавним манифестацијама, од ширења антисемитских порука на друштвеним мрежама до физичких напада на појединце и организације које се доводе у везу са Јеврејима или државом Израел, присутан и у Србији.